

Edenberättelsen 1 Mos 2:4–3:26

Finns det en introduktion och hur ska man förstå den inledande toledot-formeln?

Utdrag ur:

Hur förhåller sig Edenberättelsen till skapelseberättelsen. En analys av struktur och innehåll.

Kapitel 2.3–2.4

Tore Jungerstam

Länk till hela arbetet: <https://torejungerstamdotcom3.files.wordpress.com/2015/06/hur-fc3b6rhc3a5ller-sig-edenberc3a4ttelsen-till-skapelseberc3a4ttelsen-final-2-enfc3a4rg-2.pdf>

2.3 Finns en introduktion till berättelsen?

I Gamla testamentets berättelser hittas oftast en introduktion som inleder en ny berättelse. Där kan berättaren beskriva tid, plats, miljö osv. Efter introduktionen inleds berättelsen.

För att identifiera en introduktion måste man analysera vilka verbformer, eller tempus, som används i hebreiskan.

I hebreiskan används imperfekt konsekutiv¹ när man berättar en historia i en kronologisk sekvens. Alla andra verbformer kan användas för att ge bakgrundsinformation om vad som skett innan eller parallellt med berättelsens flöde. Den form som då ofta används är perfekt^{2,3}.

När man identifierat en helhet i den hebreiska texten ska man först granska var imperfekt konsekutiv börjar användas. Det är där den egentliga berättelsen tar vid. Det som föregår detta är ofta en berättare som ger bakgrundsinformation om t.ex. plats, tema, miljö, personer eller tid. Andra verbformer kan även användas för att berätta något som sker samtidigt eller skett innan den huvudsakliga handlingen.

När jag analyserat vilka tempus som använts i 1 Mos 2:4–6 kan jag konstatera att ingen imperfekt konsekutiv förekommer. Första gången imperfekt konsekutiv förekommer är i början av vers sju. Därför kan jag dra slutsatsen att berättelsen inleds med 1 Mos 2:7 medan de tre första verserna i Edenberättelsen ger bakgrundsinformation. De beskriver hur scenen ser ut innan den egentliga berättelsen tar vid.⁴

När man läser inledningen av Edenberättelsen i olika översättningar så kan man notera att ofta noteras ingen introduktion. Det har inte heller varit lätt att få texten till god och lättförståelig svenska:

Först presenterar jag översättningen I Bibel 2000:

När Herren Gud gjorde jord och himmel,⁵ när ingen buske fanns på marken och ingen ört hade spirat, eftersom Herren Gud inte hade låtit något regn falla på jorden och ingen människa fanns som kunde odla den —⁶ men ett flöde vällde fram ur jorden och vattnade marken —⁷ då formade Herren Gud människan av jord från marken och blåste in liv genom hennes näsborrar, så att hon blev en levande varelse.⁸ Och Herren Gud planterade en trädgård österut...

Här kan först noteras att toledot-formeln inte finns med eftersom man anfört den till slutet av skapelseberättelsen. Översättarna har också lyckats få första meningen att bestå av hela 68 ord, vilket inte underlättar läsningen.

¹ Som även benämns wajjiqtol (wayyiqtol).

² Som även benämns jiqtol (yiqtol).

³ Walsh 2001, 155–157; Heller 2004, 429–431.

⁴ Amit 2001, 33; Walsh 2001, 155–156; Mettinger 2011, 80, 87–89.

Nedan presenteras Folkbibelns version:

Detta är himlens och jordens fortsatta historia (toledot) sedan de skapats, då när HERREN Gud hade gjort jord och himmel.

⁵ Det växte ännu ingen buske på jorden och ingen ört hade ännu skjutit upp ur marken. Ty HERREN Gud hade inte låtit det regna på jorden och det fanns ingen människa som kunde bruka den. ⁶ Men en dimma steg upp från jorden och vattnade hela marken. ⁷ Och HERREN Gud formade människan av stoft från jorden... och blåste in livsande i hennes näsa. Så blev människan en levande själ. ⁸ HERREN Gud planterade en lustgård i Eden, österut...

Här finns toledotformeln med, vilket är korrekt. Här finns inte någon mening som består av 68 ord, vilket är bra. Men ingen introduktion är markerad i Folkbibelns översättning heller. Första gången imperfekt konsekutiv förekommer är i början av vers sju i och med verbet ”formade”. Därför kan jag dra slutsatsen att detta är en introduktion och den utgör samtidigt Edenberättelsens första del:

Detta är himlens och jordens fortsatta historia (toledot) sedan de skapats, då när HERREN Gud hade gjort jord och himmel.

⁵ Det växte ännu ingen buske på jorden och ingen ört hade ännu skjutit upp ur marken. Ty HERREN Gud hade inte låtit det regna på jorden och det fanns ingen människa som kunde bruka den. ⁶ Men en dimma steg upp från jorden och vattnade hela marken.

2.4 Hur ska man förstå toledot-formeln i introduktionen?

Den första meningen är något märklig även i Folkbibelns översättning:

Detta är himlens och jordens fortsatta historia (toledot) sedan de skapats, då när HERREN Gud hade gjort jord och himmel.

Den andra delen, efter skapats, är det som inleder berättelsen enligt Bibel 2000. Här har man sammanfört den delen med toledot-formeln. En orsak till det är att man ser en kiastisk konstruktion, vilket innebär att himlen och jorden i inledningen avspeglas i jord och himmel i slutet. Man har alltså fört ihop toledot-formeln med det som följer efter och gjort detta till en helhet. Därför blir också meningen , enligt mig, lite konstig.

2.4.1 Översikt av hur toledot-formeln används i alla andra fall

Det finns skäl att granska hur toledot-formeln används i alla övriga fall. När jag granskat alla 11 toledot-formler som förekommer så är det utan undantag så att formeln fungerar som en överskrift. Den är inte någon gång direkt sammankopplad med introduktionen varefter den egentliga berättelsen tar vid i och med att berättarformen imperfekt konsekutiv börjar användas.

Här följer en analys av hur toledot-formeln används i samtliga övriga fall i 1 Mos. Jag har markerat var berättarformen dyker upp första gången med fet stil. Meningen där berättelsen inleds markerar jag även med kursiv stil. Det som finns mellan toledot-formeln och berättelsen är en introduktion. Jag återkommer till den första toledot-formeln som inleder Edenberättelsen senare.

2: Adams Toledot (5:1) **וְהָאָדָם תּוֹלְדֹת אָדָם**

Detta är boken om Adams fortsatta historia.

När Gud skapade människor gjorde han dem lika Gud. ² Till man och kvinna skapade han dem. Han välsignade dem och gav dem namnet människa den dag de skapades.

*När Adam **var** 130 år fick han en son som var lik honom, hans avbild..*

3: Noas Toledot (6:9) **אֵלֶּה תּוֹלְדֹת נֹחַ**

Detta är Noas fortsatta historia.

Noa var en rättfärdig man och fullkomlig bland sina samtida. Han vandrade med Gud.

*Och Noa **blev** far till tre söner, Sem, Ham och Jafet... (1 Mos 6:9 SFB)*

4: Noas söners toledot (10:1) **אֵלֶּה תּוֹלְדֹת בְּנֵי־נֹחַ שֵׁם חָם וְיֶפֶת**

Detta är Noas söners, Sems, Hams och Jafets, fortsatta historia.

*Åt dem **föddes** söner efter floden. ² Jafets söner var Gomer, Magog... (Ingen introduktion)*

5: Sems Toledot (11:10) אֵלֶּה תּוֹלְדֹת שֵׁם

Detta är Sems fortsatta historia.

När Sem var 100 år blev han far till Arpaksad, två år efter floden.

Alternativt:

Detta är Sems fortsatta historia.

Sem (var) 100 år

Och han blev far till Arpaksad, två år efter floden.

6: Teras toledot (11:27) וְאֵלֶּה תּוֹלְדֹת תֵּרַח

Detta är Teras fortsatta historia.

Tera blev far (hade blivit far) till Abram, Nahor och Haran. Och Haran blev (hade blivit) far till Lot.

Haran dog hos sin fader Tera i sitt fosterland, det kaldeiska Ur... (1 Mos 11:27 SFB)

7: Ismaels toledot: (25:12) וְאֵלֶּה תּוֹלְדֹת יִשְׁמָעֵאל בְּנֵי-אֲבִרְהָם אֲשֶׁר יָלְדָה הָגָר הַמִּצְרַיִת שִׁפְתַּת שְׂרָה לְאֲבִרְהָם:

Detta är Ismaels, Abrahams sons, fortsatta historia.

Han föddes åt Abraham av Hagar, Saras egyptiska slavinna.

¹³ Och detta är namnen på Ismaels söner i den ordning de föddes: Nebajot, Ismaels förstfödde, vidare Kedar, Adbeel, Mibsam, ¹⁴ Misma, Duma och Massa, ¹⁵ Hadad och Tema, Jetur, Nafis och Kedma. ¹⁶ Dessa var Ismaels söner och detta var sönerns namn i deras byar och tältläger, tolv furstar för deras stammar. ¹⁷ Ismaels ålder blev etthundratrettiosju år.

Och han gav upp andan och dog och samlades till sitt folk. (1 Mos 25:12 SFB)

Ordagrann översättning:

Detta är den fortsatta historien för Ismael Abrahams son, som egyptiskan Hagar, Saras tjänarinna, hade fött åt Abraham.

Och detta är namnen på Ismaels söner i den ordning de föddes: Nebajot, Ismaels förstfödde, vidare Kedar, Adbeel, Mibsam, ¹⁴ Misma, Duma och Massa, ¹⁵ Hadad och Tema, Jetur, Nafis och Kedma. ¹⁶ Dessa var Ismaels söner och detta var sönerns namn i deras byar och tältläger, tolv furstar för deras stammar. ¹⁷ Ismaels ålder blev etthundratrettiosju år.

Och han gav upp andan och dog och samlades till sitt folk. (1 Mos 25:12 SFB)

8: Isaks toledot (25:19) וְאַלְהָהּ תוֹלְדוֹת יִצְחָק בְּיַד אֲבְרָהָם (1 Mos 25:19 WTT)

Detta är den fortsatta historien för Isak, Abrahams son.

Abraham blev far till Isak,²⁰ och Isak **var** fyrtio år gammal när han tog Rebecka till hustru, arameen Betuels dotter från Paddan-Aram och syster till arameen Laban.²¹ Isak bad till HERREN för sin hustru Rebecka, eftersom hon inte kunde få barn. Och HERREN bönhörde honom så att hans hustru Rebecka blev havande. (1 Mos 25:19 SFB)

Ordagrann översättning:

Detta är Isaks, Abrahams sons, fortsatta historia.

Abraham hade blivit far (fathered) till Isak.

*Isak **var** fyrtio år gammal när han tog Rebecka till hustru...*

9: Esaus toledot a (36:1, 9) וְאַלְהָהּ תוֹלְדוֹת עֵשָׂו הוּא אֶדְוֹם:

(1 Mos 36:1)

Detta är Esaus fortsatta historia. Esau är densamme som Edom.

Esau hade tagit sig hustrur bland Kanaans döttrar: Ada, hetiten Elons dotter, och Oholibama, dotter till Ana och sondotter till hiveen Sibon,³ samt Basemat, dotter till Ismael och syster till Nebajot.

*Och Ada **födde** Elifas åt Esau och Basemat födde Reguel.*

Ordagrann översättning

Detta är den fortsatta historien för Esau som är Edom

Esau hade tagit sig hustrur bland Kanaans döttrar: Ada, hetiten Elons dotter, och Oholibama, dotter till Ana och sondotter till hiveen Sibon,³ samt Basemat, dotter till Ismael och syster till Nebajot.

*Och Ada **födde** Elifas åt Esau och Basemat födde Reguel...*

Esaus toledot b (1 Mos 36:9)

וְאַלְהָהּ תוֹלְדוֹת עֵשָׂו אֶבְי אֶדְוֹם בְּהַר שְׁעִיר

Detta är Esaus fortsatta historia.

Han blev stamfader till edomiterna i Seirs bergsbygd.¹⁰ Och detta är namnen på Esaus söner: Elifas, son till Esaus hustru Ada, och Reguel, son till Esaus hustru Basemat.

¹¹ Elifas söner var Teman, Omar, Sefo, Gatam och Kenas. ¹² Timna, som var Elifas, Esaus sons, bihustru, födde Amalek åt Elifas. Dessa var söner till Esaus hustru Ada. (1 Mos 36:9 SFB)

Ordagrann översättning:

Detta är den fortsatta historien för Esau, fader till Edom i Seirs bergsbygd.

Och detta är namnen på Esaus söner: Elifas, son till Esaus hustru Ada, och Reguel, son till Esaus hustru Basemat.

Elifas söner var Teman, Omar, Sefo, Gatam och Kenas. ¹² Timna, som var Elifas, Esaus sons, bihustru, födde Amalek åt Elifas. Dessa var söner till Esaus hustru Ada.

10: Jakobs toledot (37:2) אֵלֶּה תְּלֻדֹת יַעֲקֹב (1 Mos 37:2 WTT)

Detta är Jakobs fortsatta historia.

När Josef var sjutton år vallade han fåren tillsammans med sina bröder. Han var en yngling som var tillsammans med sönerna till Bilha och Silpa, sin fars hustrur.

Josef förde hem dåliga rapporter till deras far...

Slutsats

Slutsatsen är alltså entydig. Toledotformeln fungerar som en självständig överskrift. Den kopplas aldrig ihop med någon beskrivning eller tidsangivelse. Det enda förtydligande som förekommer är gällande vilken personen är som hör ihop med toledoten.

2.4.2 Vad händer om man tillämpar samma mönster för Edenberättelsen?

Vad händer om vi förstår den första toledot-formeln som i alla övriga fall, alltså låter den fungera som en överskrift?

Då blir resultatet som följer

אֵלֶּה תְּלֻדֹת הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ

בְּהַבְרָאָה בְּיוֹם עֲשׂוֹת יְהוָה אֱלֹהִים אֶרֶץ וְשָׁמַיִם

Detta är den fortsatta historien om himmelen och jorden

Vid skapandet av dem, när HERREN Gud var att färdigställa jord och himmel.⁵

⁵ När jag senare går igenom introduktionen noterar jag grammatiska detaljer i fotnoter.

Nu har vi alltså en överskrift, liksom i alla andra fall, varefter följer introduktionens första mening. Detta hindrar ju inte meningarna att komma efter varandra och den kiastiska konstruktionen finns fortfarande kvar även om man inte slår ihop satserna till en enda mening.⁶ ”Vid skapandet av dem” blickar ju också direkt bakåt mot ”himmelen och jorden” så även om det är en överskrift så är de en del av texten – dock inte samma mening.

Den första egentliga meningen i introduktionen är alltså בְּהַבְרֵאשִׁית בְּיוֹם עֲשׂוֹת יְהוָה אֱלֹהִים אֶרֶץ וְשָׁמַיִם

Skapelseberättelsen har ju ingen toledot-formel av naturliga skäl. Den berättelsen är ju ingen fortsättningshistoria på någonting. Nu kan vi jämföra skapelseberättelsens första mening med Edenberättelsens första mening (efter toledot-formeln) och resultatet blir intressant.

Man bör komma ihåg att många anser att de här två berättelserna hör ihop med två olika författare eller grupper av författare och är skrivna flera hundra år från varandra av författare som inte har mycket gemensamt i stil och språkbruk.

בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ:

I begynnelsen skapade Gud himmelen och jorden

בְּהַבְרֵאשִׁית בְּיוֹם עֲשׂוֹת יְהוָה אֱלֹהִים אֶרֶץ וְשָׁמַיִם

Vid skapandet av dem, när HERREN Gud var att färdigställa jord och himmel

Man kan notera följande:

- Bägge inledande meningar har 7 ord
- Bägge börjar med samma alliteration
 - (Bereshit Bara och Behibaram Bejom)
- Alla ord i Bibelns första mening återfinns i inledningen till den första toledoten förutom: I begynnelsen

Min slutsats av det ovan presenterade är att det är korrekt att behandla toledot-formeln i Edenberättelsen likadant som i alla övriga fall. Det resulterar även i att man kan upptäcka anmärkningsvärda likheter med hur skapelseberättelsen inleds. Toledot-formeln och den första meningen länkas anmärkningsvärt starkt samman med skapelseberättelsen med tanke på att den vanliga uppfattningen är att berättelserna relativt klumpigt satts efter varandra och de har ingen gemensam författare.

⁶ Himmelen och jorden – jord och himmel.

3 Introduktionen i sin helhet

Först ger jag min översättning av introduktionen varefter jag jämför den med skapelseberättelsens introduktion och sist kommenterar jag vissa ord i introduktionen.

3.1 Översättning

אלה תולדות השמים והארץ
בהבְרָאָה בְיוֹם עֲשׂוֹת יְהוָה אֱלֹהִים אֶרֶץ וְשָׁמַיִם:⁷

וְכָל שֵׁם הַשָּׁדָה טָרֵם⁸ יְהוָה בְּאֶרֶץ
וְכָל עֵשֶׂב הַשָּׁדָה טָרֵם יִצְמַח
כִּי לֹא הִמְטִיר יְהוָה אֱלֹהִים עַל הָאֶרֶץ / וְאָדָם אִין לְעַבֵּד אֶת הָאֲדָמָה:

וְאֵד יֵעָלֶה מִן הָאֶרֶץ וְהִשְׁקָה אֶת כָּל פְּנֵי הָאֲדָמָה:⁹

Detta är den fortsatta historien om *himmelen* och *jorden*^{10, 11}
Vid skapandet av dem¹², när¹³ HERREN¹⁴ Gud var att färdigställa¹⁵ *jord* och *himmel*¹⁶
men innan¹⁷ alla¹⁸ fältens växter¹⁹ ännu fanns på jorden
ja, innan alla fältens gröna örter ännu hade sprungit upp

för HERREN Gud inte hade låtit det regna över *jorden*
och människa fanns inte för att bruka **marken**.
Men ett flöde²⁰ vällde upp från *jorden*
och den vattnade hela ytan av **marken**.

⁷ Notera att אֶרֶץ וְשָׁמַיִם står i obestämd form

⁸ Ska alltid förstås som ”innan” 1 Mos 19:4; 24:15, 45; Ex 9:30; 12:34; Num 11:33; Jos 2:8; 3:1; 1 Sam 3:3; 3:7; Ps 119:67; Jes 65:24.

⁹ Notera att orden för marken och människa kommer från samma rot, adam och adama.

¹⁰ Himmelen och jorden kan tokas som en merism och uttrycker det man idag benämner universum.

¹¹ Notera att föregående sektion slutade med: כִּי בּוֹ שָׁבַת מְקַל מְלֹאכְתּוֹ אֲשֶׁר בְּרָא אֱלֹהִים לַעֲשׂוֹת

¹² Nifal infinitiv constructus + 3e pers plur suff. ”När de var att skapas”

¹³ Ordagrant ”en dag” men betydelsen av det uttrycket ska förstås som ”när”.

¹⁴ När jag skriver HERREN avses Gudsnamnet יְהוָה som många anser uttalas Jahve.

¹⁵ Qal infinitive constructus kunde översättas med ”att göra, att färdigställa, att organisera”. Ordet är ingen synonym till ”skapa”. Se min magistersavhandling som man också hittar på nätet via www.torejungerstam.com eller kan beställa i pappersformat via mig tore.jungerstam@pedersore.fi eller via SLEF:s förlag: ”I Mosebok 1:1–2:3 och det babyloniska eposet Enuma Elish. En analys av det gemensamma i kosmogonin och av texternas syfte.”

¹⁶ Notera den kiastiska konstruktionen himmelen och jorden – jord och himmel.

¹⁷ Ska alltid förstås som ”innan” eller ”ännu inte” vid alla övriga 12 tillfällen i GT. 1 Mos 19:4; 24:15, 45; Ex 9:30; 12:34; Num 11:33; Jos 2:8; 3:1; 1 Sam 3:3; 3:7; Ps 119:67; Jes 65:24.

¹⁸ כָּל betyder alla, varje, hela. Trots det översätts detta ofta som att inga växter ännu fanns.

¹⁹ Har även betydelse buske, växt. Se kommentar i kapitel 3.3.1. Det är inte samma ord som används för träd i skapelseberättelsen.

²⁰ Betydelsen är inte fastställd. Se kapitel 3.3.3.

3.2 Introduktionen jämförd med skapelseberättelsens introduktion

När jag jämförde introduktionen i skapelseberättelsen med Edenberättelsens introduktion noterade jag följande:²¹

a/ I begynnelsen skapade Gud himmel och jord. (Tidsangivelse)

b/ Men jorden var öde och tom med mörker över djupen, (Vad som inte är klart)

c/ dock - Guds Ande var i rörelse över vattnen. (Positivt slut)

a'/ Vid skapandet av dem, när HERREN Gud var att färdigställa jord och himmel (tidsangivelse – var i handlingen befinner vi oss)

b'/ men innan alla fältens växter ännu fanns på jorden och innan alla fältens gröna örter ännu hade sprungit upp

på grund av att HERREN Gud inte hade låtit det regna över jorden och människa fanns inte för att bruka marken, (Vad som inte är klart)

c'/ men ett flöde vällde upp från jorden och den vattnade hela ytan av marken.(Positivt slut)

Bägge introduktionerna har således:

1. Först ett inledande konstaterande
2. Sedan beskrivs situationen just då i något negativa termer: jorden var öde och tom och mörker var över djupen respektive alla/inga gröna växter hade ännu inte sprungit upp p.g.a. det inte hade regnat och att människan inte brukade jorden
3. En positiv avlutning avslutar inledningen: men Guds Ande svävade över djupen respektive ett flöde steg upp från jorden och vattnade hela jorden.

Müller anges som den som upptäckte en teknik att strukturera texten som används i GT för att länka samman olika enheter. Müller kallade det *concatenatio*, det betyder att länka samman och innebär att samma ord, tema el. dyl. återfinns i slutet av ett avsnitt och i början av ett annat.²² Denna sammanlänkning är tydlig i övergången från skapelseberättelsen till Edenberättelsen. Framförallt återfinns en mängd uttryck som förekommit i skapelseberättelsen i Edenberättelsens introduktion. Det som är noterat med grönt är uttryck som förekom i skapelseberättelsen. Det är 26 ord av totalt 43 i den hebreiska texten.

²¹ Se en utförlig analys av skapelseberättelsen i min magistersavhandling som man också hittar på nätet via www.torejungerstam.com eller kan beställa i pappersformat via mig tore.jungerstam@pedersore.fi eller via SLEF:s förlag. ”1 Mosebok 1:1–2:3 och det babyloniska eposet Enuma Elish. En analys av det gemensamma i kosmogonin och av texternas syfte.”

²² Dorsey 1999, 19.

אֵלֶּה תּוֹלְדוֹת הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ
 בַּהֲבָרָאָם בְּיוֹם עֲשׂוֹת יְהוָה אֱלֹהִים אֶרֶץ וְשָׁמַיִם:
 וְכָל שֵׁיחַ הַשָּׂדֶה טָרָם יִהְיֶה בְּאֶרֶץ
 וְכָל עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה טָרָם יִצְמַח
 כִּי לֹא הִמְטִיר יְהוָה אֱלֹהִים עַל הָאָרֶץ
 וְאָדָם אֵין לְעַבֵּד אֶת הָאֲדָמָה:
 וְאָדָם יַעֲלֶה מִן הָאָרֶץ וְהִשְׁקָה אֶת כָּל פְּנֵי הָאֲדָמָה:

*Detta är den fortsatta historien om himmelen och jorden
 Vid skapandet av dem, när HERREN Gud var att färdigställa jord och himmel
 men innan alla fältens växter ännu fanns på jorden
 ja, innan alla fältens gröna örter ännu hade sprungit upp
 för HERREN Gud hade inte låtit det regna över jorden
 och människa fanns inte för att bruka marken.
 Men ett flöde vällde upp från jorden
 och den vattnade hela yta av marken.*

Man kan även jämföra introduktionens inledning med skapelseberättelsens sista mening.

Skapelseberättelsen avslutas med

וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת-יוֹם הַשְּׁבִיעִי וַיְקַדְּשׁ אֹתוֹ כִּי בּו שָׁבַת מְכַל־מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר-בָּרָא אֱלֹהִים לַעֲשׂוֹת

Och Gud välsignade den sjunde dagen och avskilde den, för på den avstod han från allt arbete som Gud hade skapat för att färdigställa.

Edenberättelsen inleds med

בַּהֲבָרָאָם בְּיוֹם עֲשׂוֹת יְהוָה אֱלֹהִים אֶרֶץ וְשָׁמַיִם:²³

Vid skapandet av dem, när²⁴ HERREN Gud var att färdigställa jord och himmel

Fyra av sju ord i Edenberättelsens första mening, efter toledot-formeln, återfinns alltså i skapelseberättelsens sista mening.

Kombinerar vi med skapelseberättelsens första mening²⁵ och inkluderar överskriften till Edenberättelsen, alltså toledot-formeln, blir det gemensamma detta

אֵלֶּה תּוֹלְדוֹת הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ
 בַּהֲבָרָאָם בְּיוֹם עֲשׂוֹת יְהוָה אֱלֹהִים אֶרֶץ וְשָׁמַיִם:²⁶

Detta är den fortsatta historien om himmelen och jorden

Vid skapandet av dem, när HERREN Gud var att färdigställa jord och himmel

²³ Notera att אֶרֶץ וְשָׁמַיִם står i obestämd form

²⁴ På hebreiska uttrycks "när" som "en dag".

²⁵ בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ

²⁶ Notera att אֶרֶץ וְשָׁמַיִם står i obestämd form. Rad ett avslutas med himmelen och jorden och rad två avslutas med jord och himmel. Det här mönstret är kiastiskt.

Det enda nya som återkommer i Edenberättelsens inledande konstaterade är således att ”detta är den fortsatta historien” av det som beskrivits i skapelseberättelsen, alltså himmelens och jordens fortsatta historia. Utöver detta specificeras vilken gud det är fråga om. ”Gud” är inget personnamn men הַיְהוָה som jag översätter HERREN är just ett personnamn.

’Elōhîm är alltså inget namn, utan ett appellativ som kan användas om vilken gudom som helst, också om mäktiga människor. Om man jämför med uttrycket ”staden Jakobstad” så motsvarar ”Gud” ”stad” och הַיְהוָה motsvarar ”Jakobstad.

Detta faktum att så mycket i introduktionen anknyter till skapelseberättelsen är anmärkningsvärt. Tror man att Edenberättelsen är flera hundra år äldre än skapelseberättelsen och alltså omöjligtvis kan anknyta till en senare skapelseberättelse är det märkligt. Tror man att texterna i den form de nu är kan ha skrivits eller bearbetats av samma författare är det mindre märkligt.

I och med detta har berättaren gett en inledning till den första toledoten av tio i 1 Mosebok. Den placerar in toledoten i sin tidsram och ger förutsättningarna för den.

3.3 Speciella ord

3.3.1 שֵׁבֶט buske eller träd?

Det här ordet används endast 4 gånger i GT. Det kan enligt ordböcker betyda buske, växt eller ett mindre träd. Det förekommer två gånger i 1 Mos: 1 Mos 2:5 och 1 Mos 21:15 samt två gånger i Job 30:4, 7.²⁷

Av 1 Mos 21:15, där Hagar placerar sin son som då inte är något spädbarn under en ”buske”, förstår man att det också kan vara fråga om något man kunde kalla träd.

Det finns olika uppfattningar om det par jag översatt träd och örter. En del kommentatorer menar att det står för ätliga och oätliga växter eller dylikt, men jag ansluter mig till Tsumura som menar att de båda uttrycken kan vara en merism och således står för det totala växtriket.²⁸

3.3.2 Elohim

Vad gäller gudsnamnet kan man konstatera att i skapelseberättelsen användes endast den allmänna beteckningen för Gud. Nu i den första toledoten förtydligas vilken gud det handlar

²⁷ הקטפים מלוח עלי-שֵׁבֶט וְשָׂרֵשׁ רִתְמִים לְחָמֶם:

^{S00} **Job 30:4** De plockar saltört bland snåren, ginstens rötter är deras föda.

בְּיוֹ-שֵׁיִתִּים יִנְהָקוּ תַחַת תְּרוּלָהּ וְסִפְחוּ:

^{S00} **Job 30:7** Från snåren hörs deras tjut, under tistelstånden skockas de,

וַיִּקְלוּ הַמַּיִם מִן-הַתְּמָת וּמִשְׁקָהּ אֶת-הַיֶּלֶד תַּחַת אֶתֶד הַשֵּׁיִתִּים:

^{S00} **1 Mos 21:15** När vattnet i säcken tog slut lade hon barnet under en buske

²⁸ Tsumura 2005, 82.

om när personnamnet יהוה kopplas till אלהים. Gud identifieras, han namnges med personnamn. Det är alltså samma Gud som senare möter Mose.

Elohim – Gud är inget personnamn, utan en beteckning som kan användas även om andra gudar, alltså avgudar, men även om mäktiga människor. Det kan även eventuellt ibland förstås som ett superlativ.²⁹

3.3.3 Ed

Är ”ed” ett underjordiskt flöde eller en dimma som vattnar jorden. Ordet är unikt för det här stället samt Job 36:27 där det är dimma eller moln.

גַּי יִגְרַע נְטֵפֵי-מַיִם וְזָקוּ מִטָּר לְאֵדוּ:

^{S00} Job 36:27 Han samlar vattendropparna, de silar ner som regn och når hans flöde.

^{SFB} Job 36:27 Vattnets droppar drar han uppåt, de strilar som regn ner från dimman.

Översättningen här är också oklar och kan inte ge ett klart svar. Cassuto påpekar att det i Mesopotamisk tradition är ”Id” som är skyddsgudinna för djupens vatten och han menar att ed syftar på underjordiska källor i allmänhet.³⁰

Tsumura pekar på att olika uppfattningar florerar. Många av de äldre översättningar har översatt ed med källa eller flöde, så t.ex Septuaginta, Vulgata och Peshitta, men Arameiska versioner översätter det (regn)moln eller dimma.³¹

Ingen semitisk etymologi har kunnat fastställas även om förslag förekommit.³²

Man har då letat efter andra kandidater och det som föreslagits är endera ett direkt lånord från sumeriskan eller alternativt att sumeriskt lånord som kommit till väst-semitiskan via akkadiska. Via akkadiskan har edû, som betyder flod, föreslagits som en kandidat, men även så id, som översätts river. Id är som påpekat namnet på den som beskyddar de underjordiska vattnen i mesopotamisk mytologi.³³ Speiser är en av dem som vidhåller att det är edû som är den korrekta förlagan och Speiser översätter ed med flöde som väller upp från jorden.³⁴

Tsumura anför ny forskning och hans slutsats är att id som förlaga måste förkastas.³⁵

²⁹ Se mer i min magistersavhandling som man också hittar på nätet via www.torejunge.com eller kan beställa i pappersformat via mig tore.jungerstam@pedersore.fi eller via SLEF:s förlag.

³⁰ Cassuto 1998, 104.

³¹ Hamilton 1990, 155. Tsumura 2005, 85-86.

³² Tsumura 2005, 87-89.

³³ Tsumura 2005, 89.

³⁴ Speiser 1964, 14.

³⁵ Tsumura 2005, 92-95.

Edû i betydelsen vatten som flödar ut från en underjordisk reservoar, ocean, anser Tsumura vara ett mera troligt alternativ utan större svårigheter.³⁶

Men en ytterligare möjlighet Tsumura och Hamilton lyfter fram är att det är ett lånord som kommer direkt från Sumeriskan och då ordet "id" = flod (river), men det har sina problem.³⁷ Framförallt hur det uttalas. Det ska antagligen uttalas hid. Ett bättre förslag är då att det direkta sumeriska lånordet kommer från e4-de(-a). Tsumura föreslår att detta är fallet i 1 Mos 2:6 medan i Job 36:27 är det samma ord men då lånat via akkadiskans edû och då fått formen 'edô. Betydelsen för bägge är "water flooding out of the subterranean ocean".

Hamilton anför ytterligare ett alternativ att det är ett semitiskt ord. Han nämner Dahood som har observerat att en Eblaitisk kalender kallas november-december som är "the month of heavy rain" itu NI.DU. Han översätter därför Ed som regnmoln.³⁸

Litteratur

Alter, R.

1981 *The Art of Biblical Narrative*. Basic Books. USA.

1985 *The Art of Biblical Poetry*. Basic Books. USA.

2004 *The Five Books of Moses. A Translation with Commentary*. W. W. Norton & Company. New York/London.

Alter, R. & Kermode, F. (eds.)

1990 *The Literary Guide to the Bible*. The Belknap Press of Harvard University Press. Cambridge.

Amit, Y.

2001 *Reading Biblical Narratives. Literary Criticism and the Hebrew Bible*. Fortress Press. Minneapolis.

Anderson, B. W.

³⁶ Tsumura 2005, 102.

³⁷ Hamilton 1990, 155.

³⁸ Hamilton 1990, 155.

1994 *"From Analysis to Synthesis: The Interpretation of Genesis 1–11". I studied Inscriptions from before the Flood. Ancient Near Eastern, Literary, and Linguistic Approaches to Genesis 1–11.* R. Hess & D. Tsumura (eds.). Eisenbrauns. Winona Lake, 416–435.

Bandstra, B.

2008 *Genesis 1–11. A Handbook on the Hebrew Text.* Baylor University Press. Waco.

Bar-Efrat, S.

2008 *Narrative Art in the Bible.* T & T Clark International. London/New York.

Bauer, D. R. & Traina, R. A.

2011 *Inductive Bible Study: A Comprehensive Guide to the Practice of Hermeneutics.* Baker Academic. Grand Rapids.

Berlin, A.

1985 *The Dynamics of Biblical Parallellism.* William B. Eerdmans Publishing Company. Grand Rapids/Cambridge.

1994 *Poetics and Interpretation of Biblical Narrative.* Eisenbrauns. Winona Lake.

Bermant, C. & Weitzman, M.

1979 *Ebla. A Revelation in Archaeology.* Times Books. New York.

Bibeln

1993 *The NIV Study Bible.* New International Version. Hodder & Stoughton. London/Sydney/Auckland.

1998 *Bibeln. Den Heliga Skrift. Gamla och Nya testamentets kanoniska böcker.* Stiftelsen Svenska Folkbibeln. XP Media. Stockholm.

2001 *Bibel 2000 med noter, parallellhänvisningar och tillägg. Gamla testamentet, Apokryferna och Nya testamentet.* Bibelkommissionens översättning. Marcus förlag. Örebro.

Biblia Hebraica Stuttgartensia

2007 K. Elliger & W. Rudolph (eds.). German Bible Society. Stuttgart. (5th rev.ed.)

Bird, P. A.

1994 *"Male and Female He Created Them: Genesis 1:27b in the Context of the Priestly Account of Creation". I studied Inscriptions from before the Flood. Ancient Near Eastern, Literary, and Linguistic Approaches to Genesis 1–11.* R. Hess & D. Tsumura (eds.). Eisenbrauns. Winona Lake, 329–361.

Boice, J. M.

1998 *Genesis. Volume 1. Creation and Fall. An Expository Commentary. Volume 1. Genesis 1–11.* Baker Books. Grand Rapids.

Brueggemann, W.

2010 *Genesis. Interpretation. A Bible Commentary for Teaching and Preaching.* Westminster John Knox Press. Louisville.

Cassuto, U.

1973 *Biblical & Oriental Studies. Volume 1: Bible.* Publications of the Perry Foundation for Biblical Research in the Hebrew University of Jerusalem. The Magnes Press. Jerusalem.

1998 *A Commentary on the Book of Genesis. Part One. From Adam to Noah.* The Magnes Press. Jerusalem.

2008 *The Documentary Hypothesis and the Composition of the Pentateuch.* Shalem Press. Jerusalem/New York.

Castellino, G.

- 1994 *"The Origins of Civilization according to Biblical and Cuneiform Texts". I studied Inscriptions from before the Flood. Ancient Near Eastern, Literary, and Linguistic Approaches to Genesis 1–11.* R. Hess & D. Tsumura (eds.). Eisenbrauns. Winona Lake, 75–95.

Collins, C. J.

- 2006 *Genesis 1–4. A Linguistic, Literary and Theological Commentary.* P&R Publishing Company. Phillipsburg.

Dorsey, D. A.

- 1999 *The Literary Structure of the Old Testament. A Commentary on Genesis–Malachi.* Baker Academic. Grand Rapids.

Fishbane, M.

- 1985 *Biblical Interpretation in Ancient Israel.* Clarendon Press. Oxford.
1998 *Biblical Text and Texture. A Literary Reading of Selected Texts.* One World. Oxford.

Friedman, R. E.

- 1997 *Who wrote the Bible?* HarperCollins Publishers. New York.
2003 *The Bible with Sources Revealed. A New View into the Five Books of Moses.* HarperCollins Publishers. New York.

Fokkelman, J. P.

- 1990 *"Genesis". The Literary Guide to the Bible.* R. Alter & F. Kermode (eds.). The Belknap Press of Harvard University Press. Cambridge, 36–55.
1991 *Narrative Art in Genesis. Specimens of Stylistic and Structural Analysis.* The Biblical Seminar 12. Wipf & Stock Publishers. Eugene.

Ginsberg, H. L.

1992 *"Ugarit Myths, Epics, and Legends"*. *Ancient Near Eastern Texts Relating to the old Testament*. J. B. Pritchard (ed.). Princeton University Press. New Jersey, 129–155.

Goetze, A.

1992 *"Hittite Myths, Epics, and Legends"*. *Ancient Near Eastern Texts Relating to the old Testament*. J. B. Pritchard (ed.). Princeton University Press. New Jersey, 120–128.

Gordon, C. H. & Rendsburg, G. A.

1997 *The Bible and the Ancient Near East*. W. W. Norton & Company. New York/London.

Gunkel, H.

1997 *Genesis*. Translated by Mark E. Biddle. Mercer University Press. Macon.

2006 *Creation and Chaos in the Primeval Era. A Religio-Historical Study of Genesis 1 and Revelation 12*. Translated by K. William Whitney JR. William B Eerdmans Publishing Company. Grand Rapids/Cambridge.

2008 *The Legends of Genesis*. Translated by W. H. Carruth. Bibliobazaar. LaVergne.

Hamilton, V. P.

1990 *The Book of Genesis. Chapters 1–17*. New International Commentary of the Old Testament. Eerdmans. Grand Rapids.

2005 *Handbook on the Pentateuch*. Baker Academic. Grand Rapids.

Harris, R. L. et al. (eds.)

1981 *Theological Wordbook of the Old Testament, Volumes 1 & 2*. Moody Press, Chicago.

Heidel, A.

1951 *The Babylonian Genesis*. The University of Chicago Press. Chicago/London.

Hess, R. S.

1994¹ "One Hundred Fifty Years of Comparative Studies on Genesis 1–11: An Overview". *I studied Inscriptions from before the Flood. Ancient Near Eastern, Literary, and Linguistic Approaches to Genesis 1–11*. R. Hess & D. Tsumura (eds.). Eisenbrauns. Winona Lake, 3–26.

1994² "The Genealogies of Genesis 1–11 and Comparative Literature". *I studied Inscriptions from before the Flood. Ancient Near Eastern, Literary, and Linguistic Approaches to Genesis 1–11*. R. Hess & D. Tsumura (eds.). Eisenbrauns. Winona Lake, 58–72.

Hess, R. S. & Tsumura, D. T. (eds.)

1994 *I studied Inscriptions from before the Flood. Ancient Near Eastern, Literary, and Linguistic Approaches to Genesis 1–11*. Eisenbrauns. Winona Lake.

Hoekema, A. A.

1994 *Created in Gods Image*. Eerdmans. Michigan/Cambridge.

Jacobsen, T.

1994 "The Eridu Genesis". *I studied Inscriptions from before the Flood. Ancient Near Eastern, Literary, and Linguistic Approaches to Genesis 1–11*. R. Hess & D. Tsumura (eds.). Eisenbrauns. Winona Lake, 129–142.

Joüon, S. J. & Muraoka, T.

2006 *A Grammar of Biblical Hebrew*. Editrice pontificio instituto Biblico. Rom.

Kikiwada, I. M.

1994 *"The Double Creation of Mankind in Enki and Ninmah, Atrahasis I 1–351 and Genesis 1–2"*. *I studied Inscriptions from before the Flood. Ancient Near Eastern, Literary, and Linguistic Approaches to Genesis 1–11*. R. Hess & D. Tsumura (eds.). Eisenbrauns. Winona Lake, 169–174.

Kikiwada, I. M. & Quinn, A.

1985 *Before Abraham was*. Abingdon Press. Nashville.

Kitchen, K. A.

1966 *Ancient Orient and Old Testament*. InterVarsity Press. Illinois.

1977 *The Bible in Its World*. Wipf & Stock Publishers. Eugene.

Kramer, S. N.

1992 *"Sumerian Myths and Epic Tales"*. *Ancient Near Eastern Texts Relating to the old Testament*. J. B. Pritchard (ed.). Princeton University Press. New Jersey, 39–59.

Laato, A.

2004 *Inledning till Gamla Testamentet. Religionsvetenskapliga skrifter nr 54*. Åbo.

Lambert, W. G.

1994 *"A New look at the Babylonian Background of Genesis"*. *I studied Inscriptions from before the Flood. Ancient Near Eastern, Literary, and Linguistic Approaches to Genesis 1–11*. R. Hess & D. Tsumura (eds.). Eisenbrauns. Winona Lake, 96–113.

Licht, J.

1986 *Storytelling in the Bible*. The Magnes Press The Hebrew University. Jerusalem.

Malamat, A.

- 1994 *"King List of the Old Babylonian Period and Biblical Genealogies". I studied Inscriptions from before the Flood. Ancient Near Eastern, Literary, and Linguistic Approaches to Genesis 1–11.* R. Hess & D. Tsumura (eds.). Eisenbrauns. Winona Lake, 183–199.

Martin, E. L.

- 2000 *The Temples that Jerusalem forgot.* ASK Publications. Portland.

McEvenue, S. E.

- 1971 *The Narrative Style of the Priestly Writer.* Biblical Institute Press. Rom.

McKeown, J.

- 2008 *Genesis.* William B. Eerdmans Publishing Company. Cambridge.

Mettinger, T. N. D.

- 2007 *The Eden Narrative. A Literary and Religio-historical Study of Genesis 2–3.* Eisenbrauns. Winona Lake.

- 2011 *I begynnelsen. Hur ska vi förstå Bibelns tre första kapitel? Perspektiv från astrofysik och exegetik.* Studier i exegetik och judaistik utgivna av Teologiska fakulteten vid Åbo Akademi Nr 9. Åbo.

Millard, A. R.

- 1994 *"A New Babylonian Genesis Story". I studied Inscriptions from before the Flood. Ancient Near Eastern, Literary, and Linguistic Approaches to Genesis 1–11.* R. Hess & D. Tsumura (eds.). Eisenbrauns. Winona Lake, 114–128.

Miller, P. D.

- 1994 *"Eridu, Dunnu, and Babel: A Study in Comparative Mythology." I studied Inscriptions from before the Flood. Ancient Near Eastern, Literary, and Linguistic*

Approaches to Genesis 1–11. R. Hess & D. Tsumura (eds.). Eisenbrauns. Winona Lake, 143–168.

Niehaus, J. J.

2008 *Ancient Near Eastern Themes in Biblical Theology*. Kregel. Grand Rapids.

Oppenheim, A. L.

1992 "Babylonian and Assyrian Historical Texts". *Ancient Near Eastern Texts Relating to the Old Testament*. J. B. Pritchard (ed.). Princeton University Press. New Jersey, 265–317.

Pritchard, J. B. (ed.)

1992 *Ancient Near Eastern Texts Relating to the Old Testament*. Princeton University Press. New Jersey.

Radday, Y. T. & Shore, H.

1985 *Genesis. An Authorship Study*. Biblical Institute Press. Rome.

Sachs, A.

1992 "Akkadian Rituals". *Ancient Near Eastern Texts Relating to the Old Testament*. J. B. Pritchard (ed.). Princeton University Press. New Jersey, 331–345.

Sailhamer, J. H.

1990 *Genesis. Expositor's Bible Commentary*. Zondervan. Grand Rapids.

1992 *The Pentateuch as Narrative. A Biblical Theological Narrative*. Zondervan Publishing House. Grand Rapids.

Sarna, N. M.

- 1966 *Understanding Genesis*. Schocken Books. New York.
- 1989 *Genesis. The JPS Torah Commentary*. The Jewish Publication Society. Philadelphia.
- 1996 *Exploring Exodus. The Origins of Biblical Israel*. Schocken Books. New York.
- 2000 *Studies in Biblical Interpretation*. The Jewish Publication Society. Philadelphia.

Smith, M. S.

- 2002 *The Early History of God. Yahweh and the Other Deities in Ancient Israel*. Eerdmans. Grand Rapids/Cambridge.

Speiser, E. A.

- 1964 *Genesis. The Anchor Bible*. Doubleday & Company. New York.
- 1992 "Akkadian Myths and Epics". *Ancient Near Eastern Texts Relating to the old Testament*. J. B. Pritchard (ed.). Princeton University Press. New Jersey, 60–119.
- 1994² "The Rivers of Paradise". *I studied Inscriptions from before the Flood. Ancient Near Eastern, Literary, and Linguistic Approaches to Genesis 1–11*. R. Hess & D. Tsumura (eds.). Eisenbrauns. Winona Lake, 175–182.

Sternberg, M.

- 1987 *The Poetics of Biblical Narrative. Ideological Literature and the Drama of Reading*. Indiana University Press. Bloomington.

Stordalen, T.

- 2000 *Echoes of Eden. Genesis 2-3 and Symbolism of the Eden Garden in Biblical Hebrew Literature*. Peeters. Leuven, Belgium.

Thomas, M. A.

2011 *These are the Generations. Identity, Covenant and the Toledot Formula. Library of Hebrew Bible/Old Testament Studies 551.* T & T Clark International. New York/ London.

Tov, E.

2001 *Textual Criticism of the Hebrew Bible.* Fortress Press. Minneapolis. (2nd rev. ed.)

Tsumura, D. T.

1994¹ "Genesis and Ancient Near Eastern Stories of Creation and Flood: An Introduction". *I studied Inscriptions from before the Flood. Ancient Near Eastern, Literary, and Linguistic Approaches to Genesis 1–11.* R. Hess & D. Tsumura (eds.). Eisenbrauns. Winona Lake, 27–57.

1994² "The Earth in Genesis 1". *I studied Inscriptions from before the Flood. Ancient Near Eastern, Literary, and Linguistic Approaches to Genesis 1–11.* R. Hess & D. Tsumura (eds.). Eisenbrauns. Winona Lake, 310–328.

2005 *Creation and Destruction. A Reappraisal of the Chaokampf Theory in the Old Testament.* Eisenbrauns. Winona Lake.

Van Gemeren, W. A. (ed.)

1997 *New International Dictionary of Old testament Theology & Exegesis.* Zondervan. Grand Rapids.

Van Leeuwen, R. C.

1997 "אָרֶז". *New International Dictionary of Old testament Theology & Exegesis.* W. A. VanGemeren (ed.). Zondervan. Grand Rapids, 728–735.

Von Rad, G.

1972 *Genesis.* Translated by John H. Marks. The Westminster Press. Philadelphia.

2005 *Old Testament Theology. Volumes I & II.* Translated by D. M. G. Stalker. Prince Press. Peabody.

Walsh, J. T.

- 1994 *"Genesis 2:4b–3:24: A Synchronic Approach". I studied Inscriptions from before the Flood. Ancient Near Eastern, Literary, and Linguistic Approaches to Genesis 1–11.* R. Hess & D. Tsumura (eds.). Eisenbrauns. Winona Lake, 362–382.
- 2001 *Style and Structure in Biblical Hebrew Narrative.* The Liturgical Press. Collegeville.
- 2009 *Old Testament Narrative. A Guide to Interpretation.* Westminster John Knox Press. Louisville, Kentucky.

Waltke, B. K.

- 2001 *Genesis. A Commentary.* Zondervan. Grand Rapids.

Walton, J. H.

- 2009 *The Lost World of Genesis One.* InterVarsity press. Downers Grove.
- 2011 *Genesis 1 as Ancient Cosmology.* Eisenbrauns. Winona Lake.

Wellhausen, J.

- 2006 *Prolegomena to the history of Israel.* Translated by J. Sutherland Black and Allan Menzies. Bibliobazaar. Charleston.

Wenham, G. J.

- 1987 *Genesis 1–15.* Word Biblical Commentary. Thomas Nelson. Dallas.
- 1994¹ *"Sanctuary Symbolism in the Garden of Eden Story". I studied Inscriptions from before the Flood. Ancient Near Eastern, Literary, and Linguistic Approaches to Genesis 1–11.* R. Hess & D. Tsumura (eds.). Eisenbrauns. Winona Lake, 399–404.
- 1994² *"The Coherence of the Flood Narrative". I studied Inscriptions from before the Flood. Ancient Near Eastern, Literary, and Linguistic Approaches to Genesis 1–11.* R. Hess & D. Tsumura (eds.). Eisenbrauns. Winona Lake, 436–447.

2003 *Exploring the Old Testament. A Guide to the Pentateuch. Volume One.* InterVarsity Press. Downers Grove, Illinois.

Westermann, C.

1994 *Genesis 1–11. A Continental Commentary.* Translated by J.J. Scullion. Fortress Press. Minneapolis.

Whybray, R. N.

1999 *The Making of the Pentateuch. A Methodological Study.* Journal for the Study of the Old Testament Supplement Series 53. Sheffield Academic Press. Sheffield.

Wikander, O.

2003 *Kananeiska myter och legender.* Wahlström & Widstrand.

2005 *Enuma Elish. Det babyloniska skapelseeposet.* Wahlström & Widstrands klassikerserie.

Wilson, J. A.

1992¹ "Egyptian Myths, Tales, and Mortuary Texts". *Ancient Near Eastern Texts Relating to the Old Testament.* J. B. Pritchard (ed.). Princeton University Press. New Jersey, 3–36.

1992² "Proverbs and Precepts. Egyptian Instructions". *Ancient Near Eastern Texts Relating to the Old Testament.* J. B. Pritchard (ed.). Princeton University Press. New Jersey, 412–425.

Wilson, R. R.

1994 "The Old Testament Genealogies in Recent Research". *I studied Inscriptions from before the Flood. Ancient Near Eastern, Literary, and Linguistic Approaches to Genesis 1–11.* R. Hess & D. Tsumura (eds.). Eisenbrauns. Winona Lake, 200–223.

